

А. Л. Баранов, О. В. Баранова

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДОХОДІВ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

У статті поглиблено теоретико-методичні засади щодо сутності й визначення доходів страхових компаній. Обґрунтовано потребу у визначенні доходів страховика з урахуванням особливостей страхування як сфери підприємницької діяльності. Доведено необхідність поділу доходів страхової компанії на три групи залежно від виду діяльності. Така класифікація надасть можливість вітчизняним страховикам швидше адаптуватися до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, а також розглядати власні доходи, базуючись на методології управління грошовими потоками. Для Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг такі підходи до класифікації забезпечать приведення статистичної інформації про страховий ринок у відповідність із європейськими вимогами. Обґрунтовано доцільність виокремлення зароблених страхових премій та інших операційних доходів з огляду на необхідність розмежування доходів, котрі безпосередньо пов'язані зі страховою діяльністю, та доходів, пов'язаних із нею опосередковано.

Ключові слова: дохід, страхова компанія, операційна діяльність, інвестиційна діяльність, фінансова діяльність.

Рис. 4. Табл. 1. Літ. 17.

А. Л. Баранов, Е. В. Баранова

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ДОХОДОВ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ

В статье углублены теоретико-методические основы относительно сущности и определения доходов страховых компаний. Обоснована потребность в определении доходов страховщика с учетом особенностей страхования как сферы предпринимательской деятельности. Доказана необходимость разделения доходов страховой компании на три группы в зависимости от вида деятельности. Такая классификация позволит отечественным страховщикам быстрее адаптироваться к требованиям международных стандартов бухгалтерского учета, а также рассматривать собственные доходы, основываясь на методологии управления денежными потоками. Для Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование в сфере рынков финансовых услуг такие подходы к классификации обеспечат приведение статистической информации о страховом рынке в соответствие с европейскими требованиями. Обоснована целесообразность выделения заработанных страховых премий и других операционных доходов ввиду необходимости разграничения доходов, непосредственно связанных со страховой деятельностью, и доходов, связанных с ней косвенно.

Ключевые слова: доход, страховая компания, операционная деятельность, инвестиционная деятельность, финансовая деятельность.

Andrii Baranov, Olena Baranova

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO DEFINITION OF INCOME OF INSURANCE COMPANY

In this article the authors has deepened theoretical and methodological basis of the essence and definition of income of insurance companies. The authors has substantiated the necessity of determining income of the insurer taking into account features of insurance as a field of en-

© Баранов А. Л., Баранова О. В., 2014

trepreneurship. The authors has proved the need to separate income of the insurance company into 3 groups according to the type of activity: operating income, income from investments and income from financial activities. This classification will allow national insurers to adapt quickly to the requirements of International Accounting Standards, as well as to consider their revenues, based on the methodology of management of cash flows. For the National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets this approach to the classification shall ensure adaptation of statistical information about the insurance market to European standards. The authors has substantiated feasibility of a separate allocation of earned premiums and other operating income. The need for such allocation is necessary for distinguishing between revenues directly related with the insurance business, and revenues associated with it indirectly.

Keywords: income, insurance company, operational activity, investment activity, financial activity.

JEL classifications: G20, G22.

Економіка страхової компанії базується на порівнянні доходів і витрат від її діяльності. Додатна різниця між ними визначає ефективність діяльності компанії: чим більшою буде ця різниця, тим ефективнішою можна вважати її діяльність. Прибуткова діяльність сприяє збільшенню власних фінансових ресурсів у розпорядженні страховика, а отже, впевненості у виконанні ним страхових зобов'язань. Ефективна діяльність свідчить про раціональне використання ресурсного потенціалу компанії. Здатність страхової компанії постійно генерувати додатні грошові потоки підвищує її вартість у майбутньому та привабливість для всіх зацікавлених сторін.

Дослідженню сутності й підходів до визначення доходів страхових компаній присвячено багато праць як вітчизняних учених, зокрема О. Д. Вовчак, Н. М. Внукової, О. О. Гаманкової, О. В. Мурашко, Р. В. Пікус, Т. В. Ротової [1—6], так і зарубіжних, наприклад Д. Бланда, А. Манеса, Д. Хемптона [7—9].

Утім, теоретичні напрацювання дослідників не відповідають підходам, які застосовуються у страховому бізнесі. У зв'язку з цим метою статті є розкриття сутності доходів страхових компаній, аналіз різних підходів до їх визначення та обґрунтування потреби в розробленні єдиного підходу з урахуванням міжнародних стандартів.

Варто зауважити, що на сьогодні не сформовано чіткого визначення поняття “дохід страхової компанії”. Відповідно до ст. 12-1 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [10], страхові компанії складають фінансову звітність за міжнародними стандартами. МСБО 18 дохід визначено як “валове надходження економічних вигід протягом періоду, що виникає в ході звичайної діяльності суб'єкта господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників власного капіталу” [11]. Причому до доходу зараховуються лише ті валові економічні вигоди, котрі підлягають отриманню або надійшли на власний рахунок суб'єкта господарювання. Також із доходу виключаються податок з продажу, податки на товари й послуги та податок на додану вартість, які не ведуть до збільшення власного капіталу.

У такому значенні поняття “дохід” вживається практиками страхового бізнесу та більшістю вчених. Проте це тлумачення не враховує специфіку визначення доходів від страхової діяльності, що пов’язана з особливостями страхування, наведеними на рис. 1.

Особливості страхування як сфери підприємницької діяльності визначають наявність специфічних статей доходів та необхідність розгляду доходів від окремих видів діяльності під дещо іншим кутом зору. Основна проблема перебуває в площині з’ясування того, що слід розуміти під доходом від операційної діяльності страхової компанії. Згідно із Законом України “Про страхування”, предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховання і фінансова діяльність, пов’язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням. Дозволяється виконання зазначених видів діяльності у вигляді надання послуг для інших страховиків на підставі укладених цивільно-правових угод, надання послуг (виконання робіт), якщо це безпосередньо пов’язано із зазначеними видами діяльності, а також будь-які операції для забезпечення власних господарських потреб страховика [12]. Ми погоджуємося з О. Гаманковою [13, с. 141], що ототожнення фінансової діяльності страховика лише з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням дуже звужує розуміння такої діяльності, оскільки не враховує інші фінансові ресурси, котрі перебувають у розпорядженні компанії. Крім цього, “Закон виводить формування, розміщення страхових резервів та управління ними за рамки власне страхування, відносячи названі процеси не до страхування, а до фінансової діяльності страховика” [13, с. 142].

Також ми погоджуємося з думкою О. Гаманкової [3, с. 138], що дохід від страхової діяльності не включає премії, передані в перестраховання, та відрахування до страхових резервів, тобто доходом можна вважати лише частину страхових премій, отриманих страховиком.

Проаналізуємо підходи окремих вітчизняних і зарубіжних учених до визначення доходів страхової компанії. Так, О. Гаманкова поділяє доходи страховика на доходи від страхової діяльності (зароблені страхові премії, інші операційні доходи); доходи від надання послуг для інших страховиків та інших послуг; інші та надзвичайні доходи (у т. ч. доходи від інвестиційної й фінансової діяльності) [3, с. 138]. Ми погоджуємося з виокремленням доходів від страхової діяльності, оскільки це основна діяльність будь-якої страхової компанії й саме для цього вона, власне, створюється. Тим паче, що зазначена група включає специфічні види доходів, не характерні для інших суб’єктів господарювання. Проте незрозумілим залишається виокремлення ще двох груп. Чим обґрунтовується необхідність виділення доходів від надання послуг для інших страховиків та інших послуг окрім того, що можливість виокремлення таких доходів прописана в Законі України “Про страхування”? На нашу думку, ці доходи потрібно розділити між доходами від страхової діяльності та іншими доходами.

Джерело: Баранов А. Особливості страхування як сфери підприємницької діяльності / А. Баранов, О. Баранова // Ринок цінних паперів України. — 2012. — № 3-4. — С. 97—100.

Рис. 1. Особливості страхування як сфери підприємницької діяльності

Р. Пікус вважає, що доходами страхової організації є сукупна сума грошових надходжень на її рахунки в результаті здійснення нею страхової чи іншої, законодавчо не забороненої, діяльності. Страховик може отримувати доходи від власне страхової діяльності, інвестиційної діяльності та інші доходи [5, с. 449—451]. Знову ж таки не зрозуміло, навіщо відокремлювати доходи

від інвестиційної діяльності та інші доходи. Тим більше, що остання група доходів сформована за залишковим принципом: до неї належить усе, що не було включено в перші дві групи.

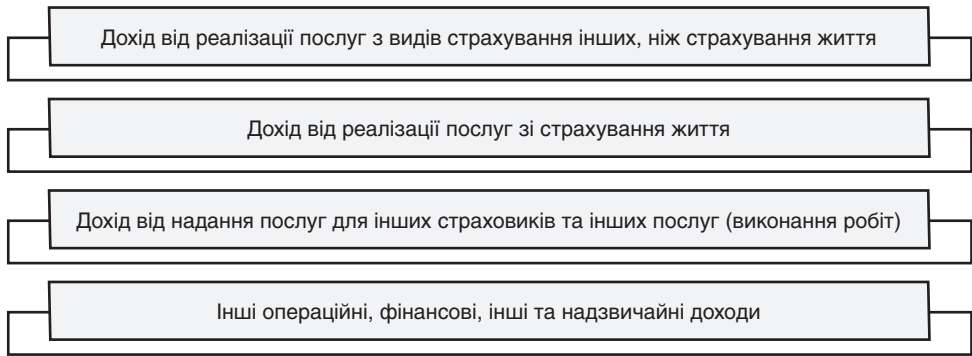
Такий розподіл доходів страховика на три групи (від страхової діяльності, від інвестиційної діяльності та інші доходи) підтримує більшість вітчизняних науковців, зокрема В. Бігдаш [14, с. 329—335], О. Вовчак [1, с. 299—301], Н. Внукова [2, с. 263, 264], Р. Пікус [5, с. 449—451], Т. Ротова [6, с. 353—355], Я. Шумелда [15, с. 321, 322].

Окремі зарубіжні дослідники класифікують доходи страхових організацій на дві групи: доходи, пов'язані зі страховою діяльністю (премії, отримані за прямим страхуванням; доходи від передачі ризиків у перестраховання; доходи від прийняття ризиків на перестраховання; доходи, які опосередковано пов'язані зі страхуванням), та доходи, не пов'язані зі страховою діяльністю (доходи від надання майна в оренду; доходи від реалізації майна страхової організації; доходи від пайової участі в інших організаціях; одержані штрафи, пені, неустойки; дивіденди за цінними паперами) [7; 9]. Ми погоджуємося з таким підходом, оскільки він цілком логічно розподіляє всю діяльність страхової компанії на два види: усе, що пов'язано зі страхуванням, та інше, що безпосередньо не пов'язане зі страхуванням. Єдине зауваження стосується розподілу конкретних видів доходів між цими групами. На наш погляд, він не зовсім вдалий. Виникають питання стосовно, наприклад, дивідендів за цінними паперами. Які кошти інвестовані в такі папери: власні чи страхових резервів? Якщо власні, то ця діяльність не пов'язана зі страховою, якщо страхових резервів, то пов'язана.

На думку О. Гаманкової [3, с. 43—46], за методологією управління грошовими потоками доходи страховика доцільно класифікувати на три групи: від страхової діяльності, від інвестиційної діяльності й від фінансової та іншої діяльності. Ідея цього підходу така: згідно з МСБО 7 грошові потоки генеруються трьома видами діяльності: операційною, інвестиційною та фінансовою. У свою чергу, вхідні грошові потоки формують доходи компанії знову ж таки в розрізі цих видів діяльності. “Класифікація за видами діяльності надає інформацію, яка дає користувачам змогу оцінювати вплив цих видів діяльності на фінансовий стан суб'єкта господарювання і суму його грошових коштів та їх еквівалентів” [11].

Ще один цікавий підхід застосовує О. Мурашко [4, с. 236—240], розподіляючи доходи відповідно до Звіту про доходи і витрати страховика, затвердженого розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 03.02.2004 № 39 [16]. Групи доходів, які виокремлюють згідно з цим звітом, наведені на рис. 2.

На сучасному етапі Звіт про доходи і витрати страховика — єдиний нормативний документ, де регламентовано порядок формування прибутку від

Джерело: Про затвердження Порядку складання звітних даних страховиків : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 03.02.2004 № 39 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0517-04>.

Рис. 2. Класифікація доходів страховиків за Звітом про доходи і витрати страховика

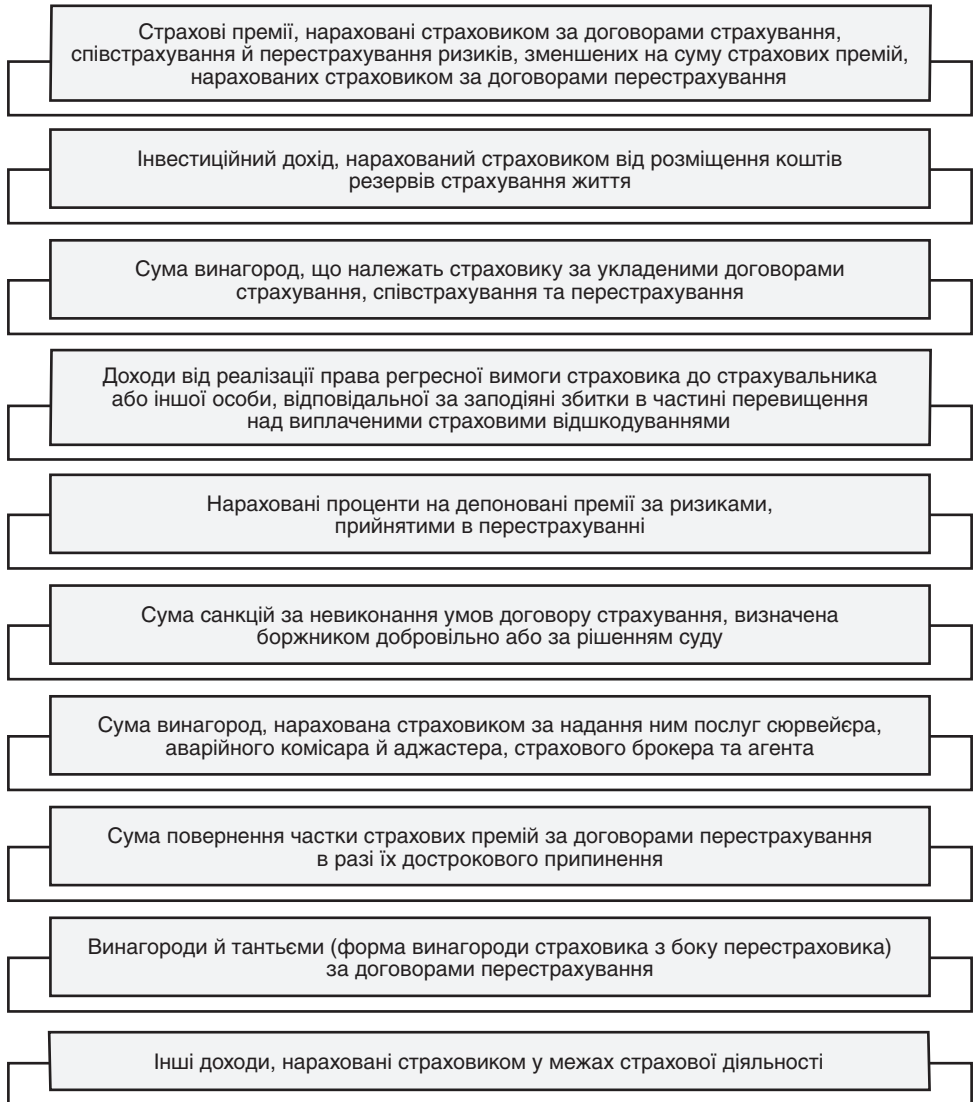
страхової та інших видів діяльності, а отже, наведено перелік доходів і витрат. Також у цьому звіті вперше порушується проблема відмінних підходів до визначення доходу від страхової діяльності компаній, що займаються страхуванням життя, та компаній, котрі займаються страхуванням іншим, ніж страхування життя. Серед вітчизняних учених зазначені відмінності розглядають лише О. Гаманкова й О. Мурашко.

Ще одним нормативно-правовим документом, який розкриває зміст доходів страхової компанії, є Податковий кодекс України (ПКУ) [17], згідно з котрим до доходів страховика крім загально визначених, наведених у статтях 135 і 136, належать дохід від страхової діяльності та дохід від страхової діяльності зі страхування життя. Отже, в ПКУ також наголошується на різних підходах до страхування життя та страхування іншого, ніж страхування життя, стосовно визначення переліку доходів, проте це пояснюється виключно неоднаковими ставками оподаткування. До речі, в розвинутих країнах довгострокове страхування життя відіграє непересічну роль та, як наслідок, отримує різні преференції від держави, зокрема нульову ставку оподаткування.

Для цілей оподаткування в ПКУ виокремлюють дохід від страхової діяльності, який включає цілий перелік доходів, нарахованих протягом звітного періоду (рис. 3).

Як видно, у ПКУ об'єднано всі доходи, котрі безпосередньо чи опосередковано пов'язані зі страховою діяльністю. Є певні зауваження, зокрема до того, що в доходи включається сума отриманих страхових премій без урахування відрахувань до страхових резервів.

Отже, більшість вітчизняних та окремі зарубіжні вчені дотримуються підходу, за яким доходи страховика поділяються на три групи: доходи від власне

Джерело: Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 № 2755-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.

Рис. 3. Класифікація доходів страховиків за Податковим кодексом України

страхової діяльності, доходи від інвестиційної діяльності та інші доходи. Така одностайність свідчить про те, що ця тема є малодослідженою. Значна частина науковців просто повторюють у своїх працях надбання попередників, не вдаючись до детальних досліджень.

Підходи науковців і законодавців до переліку доходів страховика істотно відрізняються. Фактично вчені пропонують одні підходи, а на практиці

застосовуються зовсім інші. Критичними також є розбіжності в нормативних документах, зокрема в Податковому кодексі України та Звіті про доходи і витрати страховика. Менеджмент страховиків змушений щокварталу формувати фінансову звітність за одними підходами, а в цілях оподаткування визначати такий показник, як дохід від страхової діяльності, та окремо — прибуток від інших видів діяльності. При цьому окремі доходи між зазначеними групами поділяються по-різному.

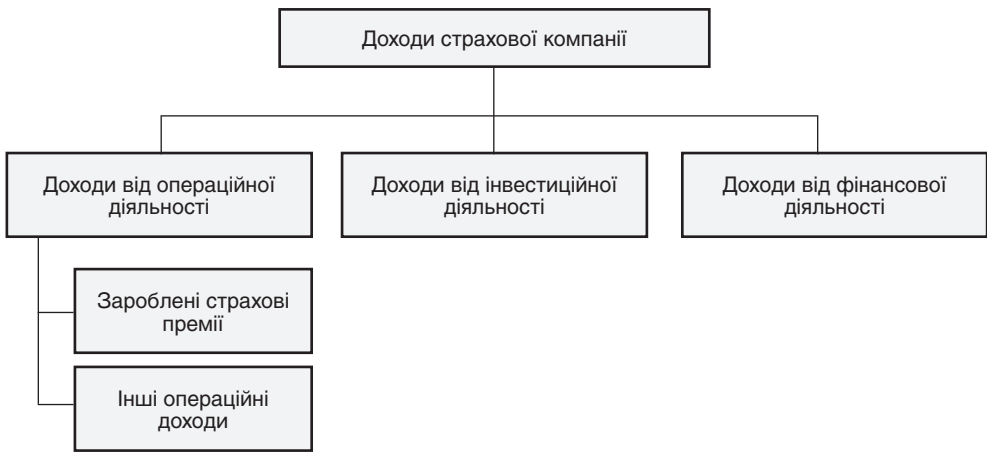
Відповідно до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” страховики повинні складати фінансову звітність за міжнародними стандартами. У зв’язку з цим постає потреба в третій групі документів, у яких дохід страхової компанії слід визначати за зовсім іншими підходами.

На нашу думку, проблема визначення доходів страховиків є дуже серйозною та потребує негайного розв’язання. По-перше, має бути аргументований розподіл доходів на окремі групи, а також детально розроблений алгоритм їх визначення. По-друге, такі напрацювання повинні стати підґрунтям для нових проектів нормативно-правових документів, що регулюватимуть цю сферу.

Ми погоджуємося з О. Гаманковою щодо класифікації доходів страхових компаній за видами діяльності, визначеними МСБО 7 (рис. 4). Перша група доходів (від операційної діяльності) є найбільш суперечною, враховуючи особливості страхування. Необхідність виокремлення її двох підгруп пояснюється тим, що потрібно розмежувати доходи, які безпосередньо пов’язані зі страховою діяльністю, й ті, котрі пов’язані з нею опосередковано. Основною статтею доходів від операційної діяльності є зароблені страхові премії, що визначаються на базі страхових премій, скоригованих на премії, передані в перестраховання, та на відрахування до страхових резервів. Цей дохід безпосередньо пов’язаний із наданням страхових послуг. Інші доходи, а саме: комісійна винагорода за передачу ризиків у перестраховання, суми, повернені з централізованих страхових резервних фондів, тощо, виникають паралельно з укладанням договорів страхування та отримання премій як допоміжні чи обслуговуючі. Вони дають змогу страховику надавати весь комплекс послуг у сфері страхування й перестраховання ризиків, а також отримувати ці послуги самим.

Стосовно інвестиційної й фінансової діяльності страховика слід зауважити, що вони мають багато спільного з аналогічними видами діяльності інших суб’єктів господарювання. Перелік і зміст цих доходів визначений міжнародними стандартами бухгалтерського обліку.

У таблиці наведено динаміку доходів усіх компаній страхового ринку України за період 2011—2013 рр. Ще однією проблемою різних підходів до визначення доходів страховика є подання статистичних даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

Джерело: побудовано авторами.

Рис. 4. Класифікація доходів страхових компаній

Таблиця. Динаміка доходів страхового ринку України за 2011—2013 рр.

Показник	2011		2012		2013		Темп приросту, %	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	2012/2011	2013/2012
Дохід від реалізації послуг з видів страхування інших, ніж страхування життя	13 898,1	31,9	16 579,7	40,0	17 461,3	43,3	19,3	5,3
Дохід від реалізації послуг зі страхування життя	875,4	2,0	1 990,5	4,8	2 483,2	6,2	127,4	24,8
Дохід від надання послуг для інших страховиків та інших послуг (виконання робіт)	26,9	0,1	27,2	0,1	32,4	0,1	1,1	19,1
Інші операційні, фінансові, інші та надзвичайні доходи	28 724,5	66,0	22 828,8	55,1	20 390,9	50,5	-20,5	-10,7
Усього	43 524,9		41 426,2		40 367,8		-4,8	-2,6

Джерело: складено за: Консолідовані звітні дані / Нац. комісія, що здійснює держ. регулювання у сфері ринків фін. послуг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html>.

лише у форматі Звіту про доходи і витрати, що не дає можливості перевести його в інший формат.

Дані таблиці наведені в розрізі доходів, визначених за структурою Звіту про доходи і витрати (див. рис. 2), та дають підстави стверджувати, що протягом аналізованого періоду доходи вітчизняних страховиків поступово зменшувалися — з 43 524,9 млн грн у 2011 р. до 40 367,8 млн грн у 2013 р., тобто на 3157,1 млн грн, або на 7,3 %. Позитивним можна вважати уповільнення темпів падіння з 4,8 % у 2012 р. до 2,6 % у 2013 р. Зниження доходів відбувалося переважно за рахунок значного падіння інших операційних, фінансових, інших і надзвичайних доходів. Вони скоротилися з 28 724,5 млн грн у 2011 р. до

20 390,9 млн грн у 2013 р., тобто на 8333,6 млн грн, або на 29,0 %. Зменшення цієї групи доходів майже на третину призвело до скорочення всіх доходів, незважаючи на збільшення інших їх груп. Варто відзначити помітне зростання доходу від реалізації послуг зі страхування життя — з 875,4 млн грн у 2011 р. до 2483,2 млн грн у 2013 р., тобто на 1607,8 млн грн, або на 183,7 %. Цікавою є структура доходів страховиків. Більше половини становлять інші операційні, фінансові, інші та надзвичайні доходи (у 2011 р. вони сягнули 66 %).

Зазначене можна пояснити впливом фінансово-економічної кризи на величину та структуру страхового ринку, а також недосконалістю й непрозорістю такої класифікації доходів. Виокремлення як групи доходів інших операційних, фінансових, інших та надзвичайних доходів є неправильним, оскільки ця група акумулює значні потоки. Крім того, важко визначити, за рахунок чого зросли ці доходи. Наприклад, інші доходи у 2013 р. становили 12 475,7 млн грн. Не зрозуміло, які саме статті доходів призвели до акумулювання такої суми коштів.

Викладене дає підстави для таких висновків. Доходом страховика можна вважати валове надходження економічних вигід протягом періоду, що виникає в ході операційної, інвестиційної й фінансової діяльності суб'єкта господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження. Доходи доцільно поділяти на три групи за видом діяльності: доходи від операційної діяльності, доходи від інвестиційної діяльності та доходи від фінансової діяльності. Кожна група потребує подальшого дослідження з метою визначення чіткого переліку доходів, які до неї належатимуть, та розроблення алгоритму їх формування.

Список використаних джерел

1. *Вовчак О. Д.* Страхування : навч. посіб. / О. Д. Вовчак. — 2-ге вид., випр. — Л. : Новий Світ — 2000, 2005. — 479 с.
2. Страхування: теорія та практика : навч. посіб. / за заг. ред. Н. М. Внукової. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Х. : Бурун Книга, 2009. — 656 с.
3. *Гаманкова О. О.* Фінанси страхових організацій : навч. посіб. / О. О. Гаманкова ; ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана”. — К., 2007. — 328 с.
4. Страхувий менеджмент : підручник / С. С. Осадець, О. В. Мурашко, В. М. Фурман та ін. ; за наук. ред. С. С. Осадеця ; ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана”. — К., 2011. — 333 с.
5. Страхування : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. — К. : Знання, 2008. — 1019 с.
6. *Ротова Т. А.* Страхування : навч. посіб. / Т. А. Ротова ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К., 2006. — 400 с.
7. Страхование: принципы и практика / сост. Д. Бланд ; пер. с англ. — М. : Финансы и статистика, 1998. — 416 с.
8. *Манэс А.* Основы страхового дела / А. Манэс ; сокр. пер. с нем. — Репринтное издание. — М. : ИЦ “Анkil”, 1992. — 108 с.
9. *Хемптон Д. Д.* Финансовое управление в страховых компаниях / Д. Д. Хемптон. — М. : ИЦ “Анkil”, 1995. — 264 с.

10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : закон України від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
11. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=394683&cat_id=393571.
12. Про страхування : закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.
13. *Гаманкова О. О.* Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О. О. Гаманкова ; ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана”. — К., 2009. — 283 с.
14. *Бігдаш В. Д.* Страхування : навч. посіб. / В. Д. Бігдаш ; Міжрегіон. акад. управління персоналом. — К., 2006. — 448 с.
15. *Шумелда Я. П.* Страхування : навч. посіб. / Я. П. Шумелда. — 2-ге вид., розшир. — К. : МА “БІЗОН”, 2007. — 384 с.
16. Про затвердження Порядку складання звітних даних страховиків : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 03.02.2004 № 39 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0517-04>.
17. Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 № 2755-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.